

Brotes verdes

Un texto de Cristina Vázquez Santos, con ilustracións de Laura Martín

Baseado no resumo elaborado por:

David Soto Fernández

Inspirado no artigo científico de David Soto, Xesús Balboa e Lourenzo Fernández (Universidade de Santiago de Compostela) *DEL MANEJO CAMPESINO DEL FUEGO AL INCENDIO POST-CAMPESINO EN GALICIA*, publicado na revista *Historia Agraria de América Latina* (2024).

—Que leria, papá! Outra vez temos que ir á aldea?

A Leonardo dáballe moita mágoa que a Aarón xa nunca lle apetecera ir con el e Maruxa á súa vila natal, unha pequena aldea do interior da Coruña, próxima á fronteira coa provincia de Lugo. Pero entendía que xa non era un neno e, aos seus 17 anos, tiña outras prioridades que pasaban basicamente con quedar cos seus amigos para ir por aí *de chill* (significase o que significase isto, cada día estaba máis perdido co vocabulario adolescente).

Non sempre fora así. Ata había poucos anos morría por ir á aldea as fins de semana, onde pasaba o día fóra xogando co seu irmán Xosé e as súas primas. Xosé nunca perdeu ese gusto polo rural, incluso cando tiña a idade de Aarón, seguía preferindo ir á aldea a calquera outro plan que lle puidesen propoñer os seus amigos. «A cabra tira ao monte», acostumaban dicirlle de broma cando rexeitaba algunha das súas propostas «imposibles de rexeitar». Niso claramente saíu ao seu pai..

Leonardo —a quen lle chamaban Leo dende neno—naceu na Zapatería (así se chamaba a zona da vila á que el pertencía) e viviu alí boa parte da súa vida, ata que de mozo marchou á Coruña a estudar. Pero nunca perdeu o contacto: voltaba á vila case todas as fins de semana e pasaba alí boa parte das súas vacacións. Viña dunha familia labrega e humilde na que todas as xeracións anteriores a el viviron do campo. Adoitaba pasar moito tempo coa súa avoa Antonia, unha muller do rural incrivelmente intelixente e cunha mentalidade moi aberta para a súa época que sempre lle contaba as historias da vila, explicáballe como se vivía cando ela era moza, e como eran aquelas paisaxes, ben diferentes das de agora...

—Papá, estasme a escoitar? Digo que por que non podo quedar na casa de Juan a pasar a fin de semana. Temos que estudar e facer un traballo.

A voz de Aarón sacou a Leo dos seus pensamentos, que estaban empezando a levalo a unha mocidade que lembraba de xenuína

felicidade.

—Aarón... Empezaches as clases hai unha semana. Esperas que crea que xa tes exames e traballos que facer? Ti debes pensar que nacín onte —riu—. Esta fin de semana imos toda a familia. É o aniversario da túa avoa e quere facer unha comida para celebralo.

“ **Cando eu era nena, o lume non era un monstro que arrasaba con todo, senón un aliado das familias campesiñas.** ”

Aínda que era en parte certo, en realidade non era esa a verdadeira razón pola que quería que o seu fillo pequeno fose á aldea esa fin de semana: este verán tiña sido dramático para aquela rexión, o lume tiñase cebado con ela. Boa parte dos montes tiñan ardido e a última vez que fora a visitar á súa nai, había un par de semanas, caéralle a alma aos pés ao ver toda aquela terra queimada e negra, coma saída doutro planeta. Non parecía a mesma aldea na que se criara, era coma se a extirparan de golpe e no seu lugar puxeran un manto de negrura propio dunha película de ciencia ficción. Leo quería que os seus fillos viran aquilo, quería que foran conscientes do que estaba a pasar. Sabía que Xosé xa o era, dende neno sempre tivera unha enorme sensibilidade polo medio ambiente que non fixera máis que medrar a medida que se facía maior. Pero Aarón parecía estala perdendo, e iso preocupábao enormemente. Dáballe medo que se desconectase por completo da natureza. En realidade, dáballe medo que toda a mocidade (e boa parte das persoas adultas que viven nas cidades) se estivese desconectando por completo dela.

Saíron o sábado cedo despois de almorzar. O

traxecto levaba unha hora e media e tiñan planeado facer unha pequena ruta coa avoa Eugenia para avaliar coma se atopaban as súas zonas de monte, aínda que tiñan bastante claro que era difícil que nada se tivera salvado e que o único que atoparían sería cinza. Cando chegaron, Eugenia estaba agardando na palleira, lista para iniciar a exploración. Aínda que xa tiña certa idade, conservábase en boa forma grazas a unha vida dedicada ao traballo do campo, moito máis eficaz que calquera adestramento. A familia deixou as súas cousas na casa e os cinco xuntos botaron a andar cara o monte.

A chegada no coche, a pesar do desolador da paisaxe que se abría a ambos lados da estrada, non tivera en Aarón o impacto que os seus pais agardaban. Xosé estaba totalmente abraiado e consternado, coma era de esperar, pero o pequeno dos irmáns non pareceu sentirse moi impresionado, quizais porque apenas afastou a vista do seu teléfono para mirar pola xanela. Porén, agora que botaban a andar polo medio daquel inferno, algo parecía estar a remexerse dentro del. A súa expresión era seria e o móbil desaparecera da súa man coma por arte de maxia.

—Este ano vivimos unha das peores vagas de incendios da nosa historia, rapaces —díxolle Eugenia aos seus netos con tristura—. Agora todo o mundo fala disto e aporta a súa visión sobre o tema, pero en poucos días todo se esquecerá e a xente pasará a outra cousa. A realidade é que os incendios son un dos principais problemas socioambientais de Galiza, con picos de lumes cada poucos anos. Pero isto non foi sempre así: cando eu era nena, o lume non era un monstro que arrasaba con todo, senón un aliado das familias campesiñas.

—Coma un aliado, avoa? Como poden os lumes axudarlles aos campesiños?

Eugenia sorriu levemente. Non lle sorprendeu que ao seu neto menor isto lle resultase chocante, e alegroulle ter captado a súa atención.

—Hai anos, durante os séculos pasados e ata ben entrado o século XX, o monte non estaba desligado da agricultura coma o está agora, senón que xogaba un papel fundamental na alimentación do gando e na reprodución da fertilidade pola recolección de mato para a fabricación de esterco, que despois se usaba para cuitar os cultivos. Unha das principais prácticas que había daquela eran as estivadas, unha forma de cultivo na que se emprega o lume. Normalmente as estivadas realizábanse despois da tempada de chuvias. Primeiro dábaselle unha primeira rozada, limpeza —aclarou— á terra, amontoando a broza e os terróns para despois queimalos tras tres ou catro meses e, logo, dábaselle outra labor usando esa cinza coma abono para plantar, entre novembro e decembro. O papel destas estivadas foi importantísimo: a agricultura galega tivo unha das máis elevadas produtividades en Europa entre o século XVIII e o XX. As estivadas proporcionaban unha colleita complementaria, case sempre de centeo, moi importante para a alimentación dunha Galiza que daquela estaba moi densamente

poboada. Ademais, tamén tiñan un rol central na reprodución do ciclo produtivo do mato, mobilizando a fertilidade do solo, actuando como pesticida natural e mellorando a composición dos chans pesados.

—A avoa Antonia sempre falaba disto —interveu Leo—. Contaba que estas prácticas foron fundamentais cando se empezou a plantar millo e pataca aló polo final do século XIX e a primeiros do XX, antes da guerra civil. Era necesario mellorar a fertilidade e a rotación de cultivos para poder aumentar a produción. Ademais, como empezaba a haber unha especialización gandeira, tamén era máis necesario aumentar os cultivos de plantas forraxeiras para alimentar aos animais e as estivadas foron determinantes tamén nisto. Vamos! Que foron importantísimas durante moitísimos anos.

—Pero entón... naqueles tempos non había incendios coma os de agora? So os lumes que se usaban para as estivadas? —a historia que estaban a contar o seu pai e a súa avoa sorprendera bastante a Aarón.

—Pois practicamente si —respondeu Eugenia—. Os lumes esporádicos eran pouco habituais.

—E que foi o que mudou? Por que agora hai tantos incendios?

“ **Así é como funcionan as ditaduras: non hai negociación nin explicación, soamente imposición** ”

—Esa é unha boísima pregunta —desta vez foi o seu pai o que respondeu—. Basicamente débese a dous procesos históricos paralelos e interrelacionados: por unha parte, os efectos da política forestal durante a ditadura franquista e, por outro, a industrialización da agricultura. Ambos provocaron unha separación entre o monte e a agricultura e a gandería que nos levou á situación actual. A ditadura precisaba de madeira para a fabricación de celulosa e atopou en Galiza un espazo privilexiado para producila. Expropiaron unha parte moi importante do territorio, os montes veciñais, para repoboalos con cultivos intensivos, primeiro de piñeiros, dende 1940, e logo de eucaliptos, dende os anos 70.

—Pero... quitábanlle as súas parcelas de monte á xente, así sen máis?

—Si, fillo. Así é como funcionan as ditaduras: non hai negociación nin explicación, soamente imposición —respondeu Leo con pesar—. O caso é que con isto o que conseguiron foi crear masas de vexetación que non eran nin son bosques, senón monocultivos de árbores. Isto provocou a separación dunha parte importante dos montes do sistema agrario, empobrecendo a moitas familias. Máis tarde, nos anos 60 e 70, acabou de establecer esta separación co proceso de industrialización da gandería, que se especializou na produción de vacún de leite e

de polos, que son máis dependentes dos pensos que dos montes, e isto fixo que moitos montes particulares quedasen sen uso. A industrialización, ademais, tivo un fortísimo impacto social, xa que provocou a desaparición de moitísimas explotacións familiares e a concentración da agricultura nun número reducido de explotacións máis grandes.

—Así que os montes foron deixando de ser necesarios para a agricultura e cada vez pertencen máis a persoas que non viven sequera no rural —corroborou a avoa Eugenia—. E, neste contexto, comezaron a ser obxecto de plantacións de eucalipto: un caldo de cultivo idóneo para os lumes... cada vez menos persoas traballando a terra e un aumento da biomasa, é dicir, de combustible para eses lumes. Mal negocio, nenínos...

“ **Por moito que invistamos en extinción de lumes o problema non vai desaparecer se non somos capaces de pensar nun futuro do territorio diferente ao que temos, que non pode ser coma o do pasado, pero que necesariamente debe refacer as conexións entre as distintas partes do territorio e coas persoas que habitan nel.** ”

Xosé falou por primeira vez dende que iniciaran a conversa.

—O outro día escoitei a un experto na miña uni que dicía que dende 1974 ata hoxe arderon máis de tres millóns de hectáreas en Galiza e que por moito que invistamos en extinción de lumes o problema non vai desaparecer se non somos capaces de pensar nun futuro do territorio

diferente ao que temos, que non pode ser coma o do pasado, pero que necesariamente debe refacer as conexións entre as distintas partes do territorio e coas persoas que habitan nel.

—Non lle falta razón... —aseverou con pesar Eugenia.

A familia continuou camiñando en silencio durante un anaco entre a terra queimada. Aarón, que avanzaba mirando ao seu carón con pesar, parou en seco nun determinado momento e por primeira vez dende que iniciaran a travesía

sacou o seu teléfono do peto. Activou a cámara e fíxolle unha foto a unha pequena ramiña verde que xurdía no medio da negra terra. Os seus pais, que estaban parados detrás del, viron como o rapaz abría a súa aplicación de Instagram e subía a fotografía que acababa de tomar, xunto á que unicamente escribiu *#brotesverdes*. Leo e Maruxa miráronse de esguello, cunha pequena faísca de orgullo nos ollos. Iso de «brotes verdes» representaba perfectamente o seu sentir... A desconexión do seu fillo coa natureza aínda non parecía ser total. Había esperanza.

*Accede ao texto en castelán, a contidos adicionais
e ao episodio da audio-revista*